

LA PRODUCCIÓ CIENTÍFICA D'UN METGE QUE FÉU POLÍTICA: EMILI DARDER I CÀNAVES (1895-1937)

EVA CANALETA SAFONT; JOANA MARIA PUJADES MÓRA
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.
vdhajpm4@uib.es

Paraules clau: medicina social, Segona República a Mallorca, divulgació científica

---

The scientific production of a doctor who did politics: Emili Darder Cànaves (1895-1937)

Summary: The aim of this article is to analyze the popular scientific production of Dr. Darder and its application to politics in Mallorca.

Key words: social medicine, II Republic in Mallorca, popularitazion of science

---

Emili Darder Cànaves va néixer a la ciutat de Palma el 1895, fill del també metge Tomàs Darder Ensenyat. Es llicencià en Medicina el 1915 a la Universitat de València i es doctorà en anàlisis clíniques a Madrid el 1918. Allà treballà amb Nicolás Achúcarro. També passà pel Laboratori d'Investigacions Biològiques, dirigit per Santiago Ramón y Cajal, i per l'Institut Nacional d'Higiene, amb Gustavo Pittaluga. Una vegada obtingut el doctorat, es traslladà a Barcelona, on treballà al Laboratori Municipal. Posteriorment, seguí la seva especialització a l'Institut Pasteur de París (Moner Mora, 2005; Cano Darder, 2006). El 1921 creà un laboratori d'anàlisis clíniques a Palma. El 1923 entrà com a bacteriòleg al Laboratori Municipal de Palma i el 1927 esdevingué cap d'epidemiologia a l'Institut Provincial d'Higiene de les Balears.

El 1926 fou elegit membre de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de les Balears, on fou secretari de redacció de la *Revista Balear de Medicina* entre 1926 i 1936. Així mateix, el 1933 ingressà a l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona (Moner Mora, 2005; Cano Darder, 2006).

La seva entrada en la política es degué a la seva afiliació al Partit Republicà Federal de Mallorca, constituït el juliol de 1930; va ser candidat per aquest partit en les eleccions municipals de 1931, presentant-se com a regidor de l'Ajuntament de Palma en el districte de Palma. El 20 d'abril de 1931 fou constituïda la primera comissió gestora republicana municipal, on Emili Darder fou elegit president de la Comissió de Foment, Beneficència i Sanitat; vicepresident de la d'Estadística, i vocal de la d'Enllumenat, Bombers i Reemplaçaments. El juliol de 1932, amb motiu de l'ampliació dels integrants de la Diputació Provincial de les Balears, Emili Darder fou nomenat representant del districte de Palma (Company i Matas, 2005). El 1932 tingueren lloc a la ciutat de Palma dos importants actes científics: la Setmana d'Higiene Mental i el VII Congrés de Metges en Llengua Catalana, en els quals Darder participà activament. La seva carrera política culminà com a batlle de la ciutat de Palma, sent nomenat en sessió municipal de 13 de desembre de 1933 (Company i Matas, 2005). També va ser membre de l'Associació General de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, formant part de la junta directiva el 1936, prenent possessió com a vicepresident segon en la junta ordinària de 27 de juny de 1936.

La producció científica de Darder és molt àmplia, però en aquest article únicament ens centrarem en tres dels seus escrits divulgatius:

- «Lluita contra les malalties evitables: les malalties infeccioses, coneixements de divulgació» (1927). Conferència impartida en el Foment de Cultura de la Dona de Sóller.
- «El nostre estat sanitari» (1928), realitzat com a cap d'Epidemiologia de l'Institut Provincial d'Higiene. També va ser publicat a la revista d'alta cultura *La Nostra Terra*.
- «La propaganda de la higiene social» (1930). Discurs llegit a l'Associació per la Cultura de Mallorca amb motiu de l'obertura de l'exposició d'higiene social.

Per Emili Darder la medicina havia de ser social, fomentada en la quantificació dels esdeveniments demogràfics, el valor econòmic de la salut, l'etiologia de les malalties i la intenció reformista.

Amb relació a l'aspecte demogràfic, cal destacar el seu títol «El nostre estat sanitari». Es tractava d'un estudi sobre la dinàmica de la població de les Illes Balears en el decenni de 1920, bàsicament a partir de la natalitat i la mortalitat, i del seu patró epidemiològic sobre el que anomena *malalties pestilencials* (pesta, còlera i febre groga) i *malalties infeccioses* (diftèria, escarlatina, rosa, paludisme, febres tifoïdes, sífilis, etc.). Està realitzat a partir de taxes brutes, indicador que hem de prendre amb cautela a l'hora de la seva interpretació.

Hem de pensar que no únicament expliquen el fenomen demogràfic en qüestió, sinó que també depenen de la composició per edats de la població, on l'esdeveniment demogràfic afectarà de manera molt diferent. Per tant, la comparació de diferents poblacions pot portar a conclusions errònies tot i que, entès aquest estudi de manera global, és una referència summament vàlida per a la constatació de la situació sanitària i demogràfica de les Illes Balears. Aquestes estadístiques tenien la finalitat d'observar en quina posició (diguem-ne sanitària) es trobava la província de les Balears amb relació al conjunt espanyol i a la resta del que ell anomena *nacions avançades*. La seva conclusió era que: «La nostra bona posició en relació a Espanya creim que es deu [...] al nostre millor clima, major netedat i més bona posició econòmica general dels nostres insulars. Però, precisament, si vivim en aquestes condicions favorables, és perdonable que ens trobem fortíssimament endarrerits al costat dels països cultes, de clima molt més dolent que el nostre i dels quals una partida s'hagueren de refer totalment després de la guerra [Primera Guerra Mundial]?» (Darder, 1928: 7).

Així, el seu discurs era una encesa crítica al retard d'Espanya respecte d'altres nacions occidentals, que el justificava a partir de tot un conjunt de dicotomies: civilitzat vs incivilitzat, dictadura vs democràcia, ciutadans vs súbdits, estat d'opinió vs censura, participació ciutadana vs indiferència i educació vs ignorància. Així, per Darder, el camí cap a la civilització passava per la participació, és a dir, per sistemes democràtics que fomentessin l'educació i on, aquesta educació, creàs un estat d'opinió capaç de fer front a les oligarquies que imposen la censura (recordam que en el moment en què escriví aquest text encara no s'havia instaurat la República sinó que s'estava sota la dictadura de Primo de Rivera). Com a higienista, la creació d'un estat d'opinió envers els problemes sanitaris requeria informar i educar els ciutadans. El mitjà era la propaganda, que pel nostre autor, i en el terreny estrictament sanitari, tenia tres funcions bàsiques:

Alertar sobre els problemes sanitaris, *instruir i educar*, especialment la infància. Així, «la higiene, més en la teoria és en la pràctica que s'aprèn, adquirint-se hàbits que, precisament, una volta adquirits no se saben deixar» (Darder, 1930: 9).

Pel que fa al valor econòmic de la salut, Darder afirmava que «[t]ot el temps que s'està malalt es deixa de guanyar i, en canvi, es gasta, havent-hi infeccions les quals efectuen el seu major dany per la cronicitat, i gran nombre de les tares dels adults —renals, hepàtiques, cardíaques, respiratòries; sorderes, cegueres, bogeries, etc.—, no són sinó relíquies d'anteriors malalties infeccioses» (Darder, 1928: 6). Fou més contundent entorn aquest concepte mercantilista en la presentació del projecte de reorganització dels serveis sanitaris municipals de l'Ajuntament el 1932, on assegurava que «[s]i a un malalt se li recepta una medicina i un règim d'alimentació i de vida i no té possibilitats econòmiques per adquirir els medicaments i comprar els aliments; si ha d'estar sense treballar i guanyar, empitjorant-se encara en el seu estat miserable, i ha de mantenir, a més, una dona i una partida d'infants, en lloc de curar-se el que succeirà serà que pel mal règim de vida i

especialment si la malaltia és contagiosa (tuberculosi, per exemple), la família acabarà per emmalaltir-se, augmentant encara al costat de la misèria fisiològica, la misèria econòmica» (Darder, 1932). Així, el seu concepte de salut es basava en el benestar i la prosperitat com a pilars d'una societat sana.

Sota la concepció de l'etiologia social de les malalties, Darder assegurava que la societat mallorquina estava dominada per «quatre flagells que són les quatre constants primeres causes de malaltia i mort: la tuberculosi, la sífilis, el càncer i l'alcohol [...]. Els flagells esmentats tenen una extensió formidable i, no obstant [això], la ciència ens diu que són mals curables i evitables» (Darder, 1930: 5). Aquests dos adjectius ens permeten entendre la relació entre la medicina i els avenços tècnics i científics, i la societat en el sentit més ampli del terme. Per Darder, la societat anava endarrerida respecte de la ciència i la tècnica, per la qual cosa eren necessàries actuacions que redreçassin aquella dinàmica per aconseguir que les anomenades *malalties evitables i curables* fossin una realitat. A aquest conjunt de malalties, cal afegir-hi les febres tifoïdes, que representaren per al nostre metge el problema més important amb relació a la malaltia i les condicions de salubritat d'una població.

Pel que fa a la tuberculosi, Darder remarquè la freqüència en què es presentava «en les professions o treball en males condicions» dels tallers i de les fàbriques, emfatitzant que caldria anomenar aquests llocs «fàbriques de tuberculosos» (Darder, 1930: 6). A més, pensava que les males condicions laborals eren, en gran part, les causants de les deficientes condicions de l'habitatge (amuntegament, falta de llum i ventilació, manca d'higiene) i de l'alimentació. Així mateix, admetia que es tractava d'una malaltia en la qual influïen molts factors sobretot d'ordre social, difícilment delimitables (1930). Emperò, segons el seu parer, les xifres més baixes calia cercar-les en les nacions on hi havia polítiques sanitàries antituberculosos, és a dir, en països més *avançats* o *civilitzats* en terminologia de l'època.

La sífilis fou un altre dels seus cavalls de batalla. Fruit de la seva preocupació sobre aquesta malaltia en foren les xerrades de divulgació que féu i que publicà amb els títols: *Com es propaga la sífilis i els estralls que causa*, conferència donada a la fàbrica d'adobs de Porto Pí (1925); *El perill sifilitic*, xerrada donada a la Casa del Poble de Palma (1929); *Una plaga social. Les malalties venèries*, al Centre al Servei de la República (1932); *Sífilis, paràlisi general i alcoholisme*, a la Setmana de la Higiene Mental, a Palma (1932); *Lluita contra les malalties venèries*, a Inca (1932); *L'abolicionisme i tractament de les malalties venèries*, a Palma (1932). Fou partidari del discurs abolicionista envers la prostitució, que imperava a l'Espanya del moment. Aquesta malaltia li serví per denunciar l'esbiaix existent entre el discurs mèdic i la praxis social, una praxis incorrecta, producte de la ignorància que conduïa a una manca d'assistència sanitària dels sifilitics. Cal tenir present l'estigma que arrossegava aquesta malaltia, ja que el seu patiment era conseqüència de la transgressió de les normes. La qualificava de «calamitat» (Darder, 1928: 4) alhora que criticava que el nombre real d'afectats era difícil de conèixer, ja que no hi ha quasi declaracions de la malaltia i moltes morts per sifi-

lis s'emascaraven sota altres expressions de diagnòstic. En la seva opinió, el nombre de defuncions per sífilis era equiparable al de tuberculosi.

Pel que fa a les febres tifoïdes, Darder hi desplegà tota la seva vessant higienista. Cal esmentar, a títol d'exemple: «La qüestió de les febres tifoïdes a Sóller», publicat al setmanari *Sóller* el 1927; «L'epidèmia de Santa Margalida», conferència al teatre de Santa Margalida el 1928; «Febres tifoïdes i aigües», xerrada a l'associació La Protectora de Felanitx el 1928, o la redacció d'un cartell sanitari per a la prevenció d'aquesta malaltia sota l'auspici de l'Associació per la Cultura de Mallorca amb el títol de «Lluitem contra les febres tifoïdes perquè són malalties evitables». Darder argumentava que per a reduir la incidència d'aquesta malaltia, «basta que dins un país de gran mortalitat tifòdica es sanegi una població qualsevol (canalització i depuració d'aigües i clavegueram) perquè en ella tot d'una baixi grandiosament la mortalitat [per febres tifoïdes]» (Darder, 1928: 3). Així, la baixa mortalitat per aquesta causa en el discurs de Darder era signe de progrés i civilització.

La intenció reformista de Darder es basava en el foment de la higiene, una concepció entesa des de les millores públiques de les condicions de salubritat de les poblacions: realització de claveguerams, proveïment d'aigua potable; una intervenció directa sobre l'habitatge, i una modificació de les pràctiques individuals entorn als hàbits quotidians i a la malaltia. D'aquí que afirmàs que «[s]ón coneguts els progressos de la Medicina i de la Higiene en els darrers temps, que tan ostensiblement s'han traduït en l'extinció d'una partida de malalties, en la disminució del nombre de malalts i de la mortalitat per totes els mals, o sia, en l'allargament de la duració de la vida i, en una paraula, en una major prosperitat i benestar humans» (Darder, 1930: 5). És, sens dubte i especialment a partir de les mesures higièniques, on Emili Darder desplegà la seva faceta política.

Com a president de la Comissió de Sanitat de l'Ajuntament de Palma, el 1932 presentà al plenari el projecte sobre «La reorganització del serveis sanitaris municipals», a partir del qual es creà el Dispensari Central de l'Ajuntament, els dispensaris de Llevant i de Ponent i un d'Higiene Social. Tenien consulta de medicina general, servei de maternologia i d'infància, consulta d'odontologia, d'oftalmologia, de dermatologia, socors d'urgència, consultes prematrimonials, també de malalties venèries, serveis d'higiene mental i de psiquiatria i inspecció medicoescolar. El dispensari d'Higiene Social tenia consulta de malalties respiratòries i de tuberculosi (Company i Matas, 2005).

La seva tasca com a diputat provincial se centrà en la millora de les infraestructures beneficosanitàries de la Diputació: l'Hospital General, el Manicomi Provincial, la Casa de la Misericòrdia i la Inclusa (Company i Matas, 2005).

Com a batlle inaugurà el Dispensari Central de Medicina i Assistència i Higiene Social el juny de 1934, i el març aconseguí el compromís del subsecretari de Sanitat per a la finalització de les obres del sanatori de Caubet i un ajut de 15.000 pessetes per a la creació d'un hospital antituberculós (Company i Matas, 2005).

En conclusió, un discurs medicosocial i polític fruit de l'esperit republicà i regeneracionista del seu temps, i en el seu cas burgès, catòlic i moralista. Un regeneracionisme practicat pels metges a partir del valor del concepte «treball» i l'eugenèsia. No podem oblidar que la defensa de la classe proletària era també la defensa dels interessos del capital i la «millora de la raça» o eugenèsia n'era un altre mecanisme. Darder es mostrà defensor de l'eugenèsia, escrivint que «ha semblat, entre nosaltres, com si no s'hagués descobert» (Darder, 1932) i la seva pràctica es materialitzà, com ja s'ha esmentat, en la creació d'un consultori premarital.

La trajectòria pública de Darder, però, es va veure truncada amb l'aixecament militar de 1936. El juliol de 1936 fou detingut, tot i el seu precari estat de salut. Des d'aquell dia fou empresonat al Castell de Bellver, des d'on fou traslladat a l'Hospital Militar a causa de la seva debilitada salut. Després d'un consell de guerra, gairebé moribund, assegut i sota els efectes de la morfina, fou afusellat la matinada del 24 de febrer de 1937.

Bibliografia

- ÁLVAREZ PELÁEZ, R. (1998), «Medicina, genética y eugenesia, en la España del primer tercio del siglo xx». A: CASTELLANOS, J. *et al.* (1998), *La medicina en el siglo xx. Estudios históricos sobre medicina, sociedad y estado*, Màlaga, Sociedad Española de Historia de la Medicina.
- CANO DARDER, J. M. (2006), «Emili Darder: medicina i societat», *Medicina Balear*, **21** (2), 33-40.
- COMPANY I MATAS, A. (2005a), «Emili Darder i l'Ajuntament de Palma», *Lluc*, **844**, 45-52.
- (2005b), «La Segona República». A: DURAN, M.; MARIMON, A. (dir.) (2005), *Història de les Illes Balears*, Barcelona, Edicions 62, 260-285.
- DARDER CÀNAVES, E. (1927), *Les malalties infeccioses: coneixements de divulgació*, Palma, [s. n.] (Impr. Marqués Arbona).
- (1928), *El nostre estat sanitari*, Palma, [s. n.] (Impr. Soler).
- (1930), *La propaganda de la higiene social*, Palma, Associació per la Cultura de Mallorca.
- (1932), *Projecte sobre la reorganització dels serveis sanitaris municipals de l'Ajuntament de Palma*, Palma, Ajuntament de Palma de Mallorca.
- GABRIEL I SIRVENT, P. (1973), *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, Curial - Lavínia.
- JANER MANILA, G. (1983), *Emili Darder i la política sanitari-escolar de l'ajuntament de ciutat en temps de la Segona República*, Palma, Antiga Impremta Soler.
- JIMÉNEZ LUCENA, I. (1998), «La cuestión del regeneracionismo sanitario y su debate durante la Segunda República: elementos de clase e ideología», *Asclepio*, **18**, 285-314.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1978), *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra, 1930-1950*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MONER MORA, C. (2004), *Emili Darder 1924-1937: plantejaments educatius i sanitaris*, memòria d'investigació, Palma, Universitat de les Illes Balears.
- OLIVER ARAUJA, J. (1983), *La II República en Balears: elecciones y partidos políticos: ensayo de sociología electoral balear*, Palma, Institut d'Estudis Balearics.
- RODRÍGUEZ OCAÑA, E. (1987), *La constitucion de la Medicina Social como disciplina en España (1882-1923)*, Madrid, Ministerio de Sanidad y Consumo.
- ROSEN, G. (1985), *De la policia médica a la medicina social. Ensayos sobre la historia de la atención a la salud*, Madrid, Siglo XXI.